

A kereszténydemokrata hagyomány és az állambiztonsági iratok

Bevezető

A titkosszolgálati iratokkal kapcsolatos elméleti, módszertani problémákról rendszeresen esik szó a *Betekintő* hasábjain. Tanulmányommal az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL) őrzött dokumentumok történeti forrásértékével kapcsolatos diskurzushoz kívánok csatlakozni. Egy konkrét témával, a magyar kereszténydemokrata hagyomány formálódásával foglalkozó kutatómunkám tapasztatait összegzem. Három kérdéskört kívánok körüljárni: a rendelkezésre álló akták jellegét, időbeli eloszlását és értelmezésük (megközelítésük) lehetőségeit vizsgálom.¹

A magyar kereszténydemokrácia politikatörténeti irodalma kifejezetten gazdagnak tekinthető.² E hagyomány elemzése ugyanakkor többnyire pártközpontú, és döntően a rendelkezésre álló kevés egykorú forráson, visszaemlékezésen alapul. Másrészt a történeti elbeszélésekben a kereszténydemokrácia Magyarországon lényegében a Barankovics István-féle (Keresztény) Demokrata Néppárt történetét jelenti, és annak működési időszakára (1945–1949, 1956, illetve 1989-től napjainkig) valamint üldöztetésére fókuszál.³ Az állambiztonsági források meghatározó része azonban éppen a köztes időszakokban keletkezett, így alkalmasnak tűnik a bűvópataként tovább élő hagyomány vizsgálatára,⁴ legalábbis tágíthatja az elemzések értelmezési kereteit.

Az ÁBTL adatbázisaiban több tucat a kereszténydemokráciához kapcsolódó tárgyszó található. Jelenleg több száz vonatkozó tétel kapcsolódik e tárgykörhöz.⁵ Am ha a tágabb értelemben vett kereszténydemokrata hagyományt kívánjuk vizsgálni, tehát az eszmék, magatartásformák, attitűdök változásait szeretnénk értelmezni, még szélesebb körből választhatunk a rendelkezésre álló aktákból. A tízéves, változó intenzitással folytatott kutatómunkám alapján a levéltári anyagok széles spektrumáról próbálok áttekintést nyújtani.

Akták

A magyar kereszténydemokráciával kapcsolatos állambiztonsági dossziék a legkülönbözőbb forrásokat tartalmazzák: kémjátszmák dokumentumait, megfigyelési fotókat, egykorú jegyzőkönyveket, magánleveleket, naplószerű feljegyzéseket. A vonatkozó iratok az ÁBTL megannyi dossziéjában, illetve levéltári szekciójában lapulnak meg. A különböző formában fennmaradt dokumentumok sokféleségének a bemutatása általában az ismeretterjesztő előadások egyik legtöbb újdonságot jelentő része. Ugyanis a közvélekedésben még mindig erősen él az a leegyszerűsítő képzet, amely szerint az állambiztonsági iratok lényegében csak ügynökjelentéseket tartalmaznak.

Közben az emlékezetpolitikai vitákban, véleményvezérek publicisztikáiban is gyakran esik szó arról, hogy a titkosszolgálati iratok feltárása elmaradt, szerepük a múltfeltárásban alulértékelt (a dossziék még sok titkot rejtenek), vagy éppen túlságosan nagy figyelem irányul rájuk, s így jelentőségük inkább túlértékelt a jelenkor-történeti diskurzusban.⁶ A vita érvényességének és hasznosságának elismerése mellett alább a forrásadottságok változatosságát és a történeti megismerés határait kívánom körüljárni.

1) A kereszténydemokrata politikusok, mint megfigyelendő riválisok, likvidálandó ellenségek, (más közszereplőkhöz hasonlóan) elsősorban „elhárítási objektumként” léteztek az államvédelmi szervek számára. A kereszténydemokrata pártszerveződés(ek) a kezdetektől a politikai rendőrség célkeresztjében volt(ak), bár a megfigyelés akciói

eleinte még inkább kampányszerűnek értékelhetők. 1950 szeptemberében az Államvédelmi Hatóság I/2-a alosztályán, mai őrzési helyétől néhány saroknyira, a Vörösmarty utca 34/a alatt nyitotta meg Barbély György áv. főtörzsőrmester azt az objektum-dossziét, amelybe a Demokrata Néppártra vonatkozó legfontosabb anyagok kerültek. Az ÁVH adatgyűjtő munkája azonban részleteiben nem ismerhető meg. Az összegyűjtött jelentéseket többször szelektálták, egy részük bizonyára 1956-ban semmisült meg.⁷ A BM III/III-3-a alosztályon Varró Vendel főhadnagy 1963 novemberében a „volt polgári pártok” aktájába több korábbi irategyüttes anyagát fűzte össze.⁸ Ezzel kapcsolatos indoklása a Cég világlátására, a többpártrendszer múltó emlékére is rávilágít: *„Az említett pártok már a felszabadulás után is [...], de különösen az ellenforradalom idején annyira összefonódtak, hogy sok tekintetben lehetetlen szétválasztani őket.”*⁹

A megmaradt objektumdosszié-töredékek azonban nem csak a Demokrata Néppárt és más politikai erők állambiztonsági (ideologikus) párttörténetét, a belső politikai elemzéseket tartalmazzák, hanem olyan összefoglaló jelentéseket is, amelyeket a megfigyelések tapasztalatai alapján készítettek.¹⁰ Például ilyen adalék a „klerikális reakció” elleni harc paradigmája alapján készült leírásban a katolikus egyházfők állásfoglalásainak a rögzítése. Az 1950 decemberében készült szöveg állítása szerint az 1947-es júniusi püspöki konferencia után Czapik Gyula, Bánáss László, Papp Kálmán és Kovács Sándor püspökök biztosították Barankovicsot arról, hogy egyházmegyéikben a papok a DNP-t fogják támogatni a választásokon. Ennek említése más egykorú forrásokban nem lelhető fel.

Bár a titkosszolgálat szövegei a rendszer ellenségképét rögzítik leginkább, az objektum-dossziében több, máshonnan nem ismert feljegyzés található.¹¹ Egy minden bizonnyal belső forrásból megszerzett dokumentum például a Demokrata Néppárt 1947-ben megalakult helyi szervezeteit sorolja fel (az összeesküvés ügyekhez hasonlóan megrajzolt szervezeti diagramok kíséretében). Az 1947-ben vagy 1956-ban rögzített névsorok, az aktivistahálózatok adatai szintén kiegészítik az amúgy szegényes forrásbázist. Ezek olyan személyeket neveznek meg, akiről a későbbi visszaemlékezők, az emigrációban nyilatkozók is csak általánosságban beszéltek, megóvándó itthoni nyugalalmukat.

A szovjet típusú rendszer magyarországi kiépítésekor felszámolt politikai és társadalmi szervezetek iratai megsemmisültek vagy megsemmisítették őket, szétszóródtak, elvesztek. Így alapvető forrásadottságnak tűnik, hogy a titkosszolgálatok irattárai, illetve az egykori kommunista párttörténeti archívum maradt ezeknek a politikai iratoknak a lelőhelye. (A Demokrata Néppárt, a Magyar Szabadság Párt vagy a Magyar Függetlenségi Párt történetének korábban hozzáférhető legfontosabb forrásai a Magyar Kommunista Párt [MKP] instruktori jelentései voltak.)¹²

Ezekből az egykorú megfigyelésekből, például Pfeiffer Zoltán aktájából, tudható, hogy 1947. augusztus 30-án este hét órakor (a kékcédulás választások előestéjén) a pártvezető lakásán a kereszténydemokrata, illetve a keresztény-konzervatív alapállású pártok (MFP, DNP, FMDP, KNT) vezetői egyeztettek a közös fellépés lehetőségével kapcsolatban.¹³ Tehát az azonos világnézeti alapon álló, hasonló ideológiát és programokat hirdető pártok talán ekkor kerültek a legközelebb az összefogáshoz.

2) Az egyes politikusok megfigyelésével, ellenőrzésével, manipulálásával, elítélésével kapcsolatos dossziék feltárása a politikátörténeti jellegű kutatások legfontosabb bázisa. A politikai rendőrség (a hatalom) logikáját követve, illetve felfejtve nyerhető a legtöbb forrás ezzel a témakörrel kapcsolatban is. A felbomlasztott szervezetek egykori tagjainak megfigyelési aktái az ügynökjelentések mellett környezettanulmányokat, operatív fotókat és egyéb egykorú hivatalos feljegyzéseket is tartalmaznak. S nem hagyható figyelmen kívül, hogy a koncepciózus adatgyűjtés mellett a cél (legalábbis részben) mégiscsak az ellenség reális tevékenységének a megismerése volt.

Az Államvédelmi Hatóság munkatársai lényegében minden ellenzéki képviselőről gyűjtöttek kompromittáló anyagokat. A DNP frakciója esetében például ezeket a terhelő adatokat 1948 decemberében (néhány nappal a párt likvidálása előtt) összegezték.¹⁴ Ezek egy része nyilván konstrukció, rosszindulatú helyi tanúk, vádlók által megfogalmazott kétes értékű feljelentés volt. Ugyanakkor a képviselők előéletének kutatásakor tényszerű adatokat is felkutattak, olykor eredeti dokumentumokat is begyűjtöttek (pl. egyesületi jegyzőkönyveket, tagsági igazolványokat, újságcikkeket, helyi, máshol meg nem őrzött kiadványokat stb.). Emellett az ÁVH megfigyelése kiterjedt a politikai szervezetek holdudvarára, a szürke eminenciások, a helyi véleményvezérek szerepére. A kereszténydemokráciát mint potenciális politikai erőt tehát már egykorúan is szélesebb körben értelmezték. Ezzel kapcsolatban olyan aktákat említhetünk mint Kovrig Béla dosszióját,¹⁵ Kerkai Jenő¹⁶ és más jezsuita szervezők megfigyelését vagy a Demokrata Néppárt szervezőivel közeli kapcsolatban álló Szekfű Gyula tevékenységéről készített állambiztonsági jelentéseket.

3) Az egykori politikusok ellen lefolytatott (konstruált) eljárások, a vizsgálati dossziék anyagai a legkorábban kutatható (legrégebb ideje kutatható) iratok közé tartoznak. A fokozatosan feltároló aktákból a vonatkozó ügyeknek egy sajátos rendszere rajzolódott ki az elmúlt években (bár a terület pertérképe még korántsem tekinthető teljesnek¹⁷). Az államvédelem konstrukciója szerint a Mindszenty-összeesküvés (egyik) politikai szárnyát képezte Matheovits Ferenc szervezkedése. Az egykori képviselő (első) elítélését (1949) szatellitperek és eljárások követték 1953-ig.¹⁸ Ráadásul a Matheovits-per a korai kádárizmusban megfigyelhető „remake” révén 1964-ben lényegében megismétlődött.¹⁹ A kereszténydemokrata kapcsolati hálót, illetve a „klerikális reakciót” szétzúzó koncepciók peres szövevényes láncolatában a pécsi ügyvéd kulcsszereplő lett. (A bírósági tárgyalás részben párhuzamos iratai más levéltárakban, többnyire Budapest Főváros Levéltárában találhatóak.)

A történeti megismeréssel kapcsolatos diskurzusban a politikai pereknek a forrásértéke a legvitatottabb, a felhasználásukkal készült történeti leírások a módszertani viták kereszttüzében állnak. S alkalmasint még az is felmerül, hogy mondanak-e bármit is ezek az iratok a tárgyról. A vizsgálati eljárások manipulációs technikái miatt jogosnak tűnő szkepszis mellett mindenestre érdemes figyelemmel lenni az akták mellékleteire is. A Matheovits-ügy vizsgálati dokumentumai Pécs hatvanas évekbeli társadalomtörténetének a forrásaként is olvashatók. Ugyanakkor, némileg meglepő módon, a Mindszenty József elleni eljárás szekérderekyi irattömege²⁰ tartalmazza azokat az alapvető, a KDNP korai történetére vonatkozó feljegyzéseket, dokumentummásolatokat (pl. az 1945-ös pártengedélyt), amelyek más formában nem maradtak fenn.

4) A politikai rendőrség munkatársai a későbbiekben is készítettek elemzéseket, belső tanulmányokat. Az aktuális ideológiai alapállásnak megfelelően olykor polgári pártként kezelték a kereszténydemokrácia képviselőit, máskor keresztényszocialista összeesküvésekről írtak, és a megfigyeléseket a rendszerváltó szándékok megakadályozásával igazolták. Önmagában az egyházi elhárítás is sokat bajlódott azzal, hogy megfejtse az egyházak, egyházi közösségek politikai színpéjét, illetve hogy megakadályozza ezek politikai aktivizálódását.

A kidolgozott konstrukciók bekerültek a büntetőeljárások anyagaiba, így a Rózsa Elemér és társai²¹ elleni vádiratba is. Az állambiztonság tézise szerint az itthon feltárt keresztényszocialista programok fő vonásaikban megegyeztek a nyugat-európai (nyugatnémet, olasz stb.) keresztényszocialista és kereszténydemokrata pártok programjaival, de örökösei voltak a Magyarországon 1949 előtt legálisan létezett keresztény pártok tevékenységének is. Ezeknek a kapcsolatoknak a hangoztatása, valamint a különböző ügyek²² összekapcsolása természetesen az illetékesek számára jórészt eredményességi kérdés is volt. Ám az ilyen jellegű megállapítások arra is

rámutatnak, hogy a megfigyelések irányítói szélesebb összefüggésekben is vizsgálták elhárítási területüket.

Emellett az állambiztonság munkatársai olyan belső anyagokat, állambiztonsági tanulmányokat is készítettek, amelyek esetenként önleplező jelleggel mutattak be egyes eseteket. A Matheovits Ferenc és társai összeesküvéséről készített anyag a kereszténydemokrata hagyomány képviselőinek sorsáról keveset mond, azonban segíthet leválasztani a korabeli iratok egyértelműen konstrukciós elemeit.²³ (Meghagyva olyan értékes leírásokat, amelyek akár mentalitástörténeti forrásként is hasznosulhatnak, pl. egy valós érettségi találkozó leírását.)

5) A kereszténydemokratákkal kapcsolatos állambiztonsági munka számos más elhárítási területhez kapcsolódott: a „klerikális reakció”, az „ellenforradalmi elemek” elleni küzdelem, a volt polgári pártok vagy a „horthysta” szervezetek, az imperialista kémkedés, a fellazítás elleni küzdelem anyagai is tartalmazznak az egykori politikusokkal kapcsolatos információkat. A célszemélyekről meglévő állambiztonsági tudást összesítő operatív kartonok jelenleg 32 DNP-képviselőről szolgáltatnak adatokat. A papír alapú kartonok kiállítására 1965–1967 között került sor. Ezek adatait folyamatosan ellenőrizték,²⁴ számos hibás információt átörökítve 1985 és 1988 között egy elektronikus adatbázist (EGPR) is feltöltöttek velük. A kartonokon felsorolt állambiztonsági dossziéknak csak egy töredéke került levéltárba, az adatok ugyanakkor alkalmasak lehetnek az egykori iratanyag nagyságával kapcsolatos becslések elkészítéséhez.

6) A beszerezett kereszténydemokratákról, illetve környezetükről a legkülönbözőbb nézőpontból készültek jelentések, leginkább olyan szövegek, amelyek sajátos koprodukciónban születtek: társszerzőik a szervezet parancsnokai, a tartótisztek és maguk a hálózati személyek voltak.²⁵ A DNP egykori képviselőinek behálózása mellett a politikusok tágabb vagy szűkebb környezetében is több ügynök mozgott. A katolikus egyház kisközösségeire állított ügynök jelentéseiben is előkerültek az egykori politikusok. Így a frissen beszerezett „Berényi Zoltánt” például 1961 tavaszán utasították arra, hogy egymás után jelentéseket adjon az általa elérhető egykori DNP tagjairól.²⁶ A tapasztalt hálózati személynek számító „Erdősi” az egykori miniszterelnökkel, P. Ábrahám Dezsővel összejáró egykori kereszténydemokrata képviselőkről Farkas Dénesről és Székely Imre Kálmánról is jelentett.²⁷ Őket ekkor „Visszaemlékezők” fedőnevű laza csoportosulásként tartották nyilván, s terveket dolgoztak ki „bomlasztásukra”.²⁸

Az egyik leggyakoribb kérdésre, hogy mennyire sikerült a magyar társadalmat, annak különböző rétegeit (esetünkben a kereszténydemokrata hagyomány képviselőit) behálózni, nehezen lehet választ adni.²⁹ A szervek által készített hálózati statisztikák mégis viszonyítási pontként szolgálnak.³⁰ Más esetekben egyes iratok megjegyzései adnak támpontot. Így 1957-ben még a terület illetékese arra panaszkodik, hogy a DNP vonalán nem rendelkezik hálózati személlyel.

7) A körözési dossziék, az emigráns politikusokkal kapcsolatos iratok gyűjtőhelyei az elsődlegesnek tekintett ügynökjelentések mellett gyakran megőrizték a levélcenzúra eredményeként lefotózott küldeményeket, a hozzátartozók megfigyelésének dokumentumait. Ezek a dossziék a politikusportrék, a karrierpályák korábban kevésbé feltárt részeinek fontos forrásai, legyen szó pártvezérekről (Sulyok Dezső,³¹ Pfeiffer Zoltán³²) vagy a hagyomány fenntartásáért küzdő szereplőkről, mint Varga László.³³ Természetesen az akták csonkasága számos kérdést vet fel. Így az egykori pártvezető, Barankovics István körözési dossziéja³⁴ csak az egyik tanulmányt tartalmazza, és néhány ügynökjelentést, noha a szervek aktivitása szolgálati jegyekből, megjegyzésekből kikövetkeztethető. Azonban a rendelkezésre álló mozaikok alkalmasint összerendezhetők. Az iratfeltárás idővel lehetővé teszi nem létező dossziék rekonstrukcióját is, egy szervezetre, személyre vonatkozó titkosszolgálati dokumentumok körüljárását.³⁵

8) A pártállami vezetés számára készített napi jelentések már a kereszténydemokrácia újjászerveződésének világába vezetnek. A nyolcvanas években készített és jelentős számban (1989 esetében átfogóan) publikált összefoglalók³⁶ a konkrét titkosszolgálati munka dokumentálására nem alkalmasak, de a szerv működésének a hatóköre ebben az időben is érzékelhető.

9) A politikai rendőrség központi szervei mellett természetesen nem szabad szem elől téveszteni a vidéki szervek működését (bár irataik jóval kisebb arányban maradtak fenn a történeti kutatás számára). A lokális környezetben keletkezett jelentések megjegyzéseiből tudható, hogy az 1947-es választási kampány gyűléseire járva az államvédelmi megbízottak még olykor hátrányban voltak az autón érkező politikusokkal szemben. Idővel azonban több-kevesebb sikerrel behálózta a vidéki Magyarországot is. A központi direktívákat lebontva járási szintű statisztikákat készítettek az ellenséges elemekről, 1956 után pedig a ellenforradalmárok adataival megyei monográfiákat töltöttek meg. E megyei dossziék színvonala változó, fennmaradásuk esetleges, de éppen a kereszténydemokrata politika sikeres választóközeteiből állnak rendelkezésre.³⁷

Időmetszetek

A kereszténydemokrata hagyománnyal kapcsolatban fennmaradt titkosszolgálati iratok időbeli elrendeződése, eddigi tapasztalataim szerint, hasonló más területekhez. Kezdetben ez az adottság határozta meg leginkább a történeti megismerés lehetőségeit. Az 1956 előtti iratok csak jelentős veszteségek, szelektálás, pusztulás után maradtak meg. A hatvanas években lefolytatott és befejezett eljárások aktái a BM trezorjában, az irattárként használt helyiségekben porosodtak 1989-ig, hogy a jogszabályi, levéltári logika szerint váljanak megismerhetővé. Ugyanakkor e területtel kapcsolatban is érzékelhető, hogy (a dokumentálható állambiztonsági aktivitás ellenére) 1980 utáni iratok csak elvétve kerültek a levéltárba. Ebből az időszakból lényegében csak egyes napi jelentések állnak rendelkezésre. A kereszténydemokrata állambiztonsági források sora így keretes szerkezetet alkot. A politikai rendőrség korai napi jelentéseitől, a rossz minőségű papírfecniken fennmaradt adatoktól tart a szolgálat kiforrott és részletesen szabályozott tájékoztatási rendszeréig, a NOIJ-anyagokig.

Esetenként természetesen találhatunk még szélesebb időintervallumból is bejegyzéseket. Ezek egy jellegzetes típusa a hálózatépítéshez kapcsolódik. Az 1945 előtti politikai (parlamentari) tevékenységét folytatni kívánó Közi-Horváth Józsefet még a magyar államrendőrség bírta együttműködésre,³⁸ a sokak szerint a KDNP elnökének szánt, az illegalitás éveiben programot író Kovrig Béla professzor beszerzése is az Andrássy út 60-hoz kötődik,³⁹ az 1956-os megtorlás időszakában behálózott, de a hálózat szorításából kétszer kibújó későbbi pártelnök, Keresztes Sándor B-dossziéjába viszont 1989 szeptemberében került az utolsó érdemi bejegyzés.⁴⁰ Ezek az adatok csupán tömör feljegyzések, egyéb kézzel fogható irat nem áll mögöttük. Így bár a rájuk való hivatkozással megfogalmazható „ügynökvádakhoz” politikai spekulációk sora kapcsolódik, ezek kívül esnek a dokumentálhatóság körén.

A hálózati karrierok anyagai általánosságban is töredékesek. A beszerzési dossziék közismert hiánya mellett a hosszú ideig foglalkoztatott ügynökök anyagai is magukon viselik a szervezetet ért megrázkódtatások nyomait. Praktikusán egy-egy munkadosszié-sorozatnak hiányozhat az eleje, a vége, vagy esetleg mindkettő. A rendkívüli események következtében, amilyen az 1956-os forradalom is, sajátos lyukak keletkezhetnek a jelentésekben. Ilyen például a forradalom napjaiban pártot szervező agent provocateur, Kálmán Szilviusz György. Bár korábbi hálózati aktivitása ismert, de hogy a forradalom napjaiban általa létrehozott Kereszténydemokrata Néppárt esetében milyen szándékok vezették, nem dokumentálható.⁴¹

A titkosszolgálati akták által megvilágítható időmetszeteknek generációs szempontból is jelentősége van. A magyar kereszténydemokráciáról általánosságban élő kép szerint e

hagyomány lényegében egy, a harmincas évek végétől a politikába bekerülő reformnemzedék története.⁴² Ennek egyes képviselői több alkalommal kezdtek neki a kereszténydemokrata- keresztényszociális jellegű szervezetek létrehozásának (1944, 1945, 1947, 1956, 1989). A hosszú életkort megélő politikusok közül többen 1990 után ismét képviselői mandátumot szereztek. Ám az ő személyes történetük mellett az állambiztonsági anyagok adalékokat szolgáltatnak az intergenerációs transzferek vizsgálatához is.

A rendszerváltás miniszterelnökéről, a kereszténydemokrata hagyomány örökségét felvállaló Antall Józsefről fennmaradt irattöredékek például elképzeléseinek különös állandóságát igazolják.⁴³ Az 1956-ban ifjúsági szervezetet létrehozó történelemtanár, ügynök barátja jelentése szerint, egy polgári demokrata párt alapjait kívánta lerakni a Piarista Gimnáziumban megalapított kereszténydemokrata jellegű szervezettel. Miközben a rendszerváltás előestéjén készült napi jelentések hasonló szándékát rögzítették, a megfigyelések révén feltárták az újjászerveződő KDNP-vel kialakított kapcsolatát, sőt az esetleges főtitkári szerepével kapcsolatos egyeztetéseket is. (A rendelkezésre álló iratmennyiség csekély terjedelmű, mégis egy lényegi kérdésben rögzíti egy személy fejlődéstörténetének meghatározó mozzanatait.)

Természetesen a kereszténydemokrácia bázisául, utánpótlásául szolgáló ifjúsági szervezeteket az államvédelem már a kezdetektől és széles körben ellenőrizte. Így rögzítették az 1947-es kampány helyi eseményeit is: „A DNP-nek szervezetei a választások előtt egyáltalán nem voltak. Vidéken a volt KALOT, Hivatásszervezet, EMSZO szervezetei adták a DNP. gerincét. Ugyanakkor az egyházközség keretein belül is igen erős agitáció folyt a DNP, mint az egyetlen katolikus párt érdekében. [...] ugyanakkor körmeneteket is időzítettek ezekre az időpontokra.”⁴⁴ A különböző képviselőjelöltek megfigyelése révén keletkezett választási beszámolók az 1947-es kampány, a korabeli politikai, társadalmi turbulenciák alakulását alulnézetből mutatják be. A párt(ok) bázisáról, az 1946-ban felszámolt keresztény társadalmi szervezetek tagságáról sajnos töredékesek, esetlegesek és elszórtak a fennmaradt államvédelmi iratok.

Mindenesetre az 1949 utáni időszak „keresztény” összeesküvésügyi ügyei részben ezeket a hosszú időn keresztül tovább élő kapcsolati hálókat (vagy azok felbomlását) mutatják. Igaz, ezeknek az eljárásoknak az elemzése nem egyszerű, mivel nehezen szárazthatóak szét a direkt politikai tartalmak (az ellenzéki magatartás, illetve program) és az ÁVH konstrukciói. A vizsgálatot megnehezíti, hogy a „keresztény” jelző alatt számos más (konzervatív) tradíció továbbélése is megfigyelhető. Ugyanakkor a kereszténydemokrata bázis és holdudvar tevékenységéről titkosszolgálati módszerekkel gyűjtött adatok olyan esetekben is fennmaradtak, amelyekből végül nem kreáltak ügyeket. A frakcióból kiváló, egy ideig függetlenként politizáló Zala megyei képviselők és budapesti kapcsolataik éveken át az állambiztonság érdeklődésének előterében álltak. A szervek ebben az esetben nemcsak a politikusokat, hanem a párt egykori szervezőit is dokumentálhatóan számon tartották: az 1947-es választáson ugyanis a DNP összességében 56,6%-os eredményt ért el a megyében, számos zalai kistélepülésen pedig a választók több mint 70%-át nyerte meg. Itt a kereszténydemokrata bázis évekig tartó munkát igényelt, egy átfogó társadalomátalakítási kísérlet része volt.⁴⁵

A Demokrata Néppárt nyilatkozatainak és más kereszténydemokrata programoknak az ismételt felbukkanása és az ezeket közlő (eljárás alá vont) személyek köre jól mutatja a hagyomány továbbélését. Az állambiztonsági aktákban fennmaradt programtervek, naplóbejegyzések, a lefoglalt fogalmazványok tézisei a korábban (1945–1948 között) legális körülmények között megfogalmazott politikai szövegekkel mutatnak rokonságot.

Az 1956-os tapasztalatokat elemző összegzésekben a Demokrata Néppártot (és más kereszténydemokrata kezdeményezéseket) ismét protopártként mutatják be, a választási térképeken hagyományosan kijelölhető helyszíneken érzékelhető aktivitással. A színre lépő helyi szervezők és képviselők a forradalom utáni megtorlás áldozatai lettek.⁴⁶ A

jelentések az állambiztonság optikáján keresztül visszatükröztek valamit a korabeli politikai agitációból, elképzelésekből. Így a Győr megyei szervezetek aktivizálódásáról feljegyezték, hogy *„programjuk lényege az volt, hogy ugyanazt akarják, amit a munkáspártok a munkásoknak, a polgári pártok az értelmiségnek, és a parasztpártok a falusi népnek [akarnak] adni. De mindezeknek a keresztény tanításoknak egybehangzónak kell lennie.”*

A hatalom részéről 1956 után is úgy tekintettek a „keresztény politikára”, mint amivel kezdeni kell valamit. Hogy mindez milyen súlyt képvisel, természetesen önmagában is egy vita alapját képezte. Maga Kádár János például egy párttörténeti kiadvány vitáján arról beszélt, hogy már senki sem emlékszik a Barankovics-pártra,⁴⁷ máskor viszont egy keresztény összeesküvést mint fő jobboldali veszélyt jelenített meg.⁴⁸

A titkosszolgálat anyagai adalékokat szolgáltatnak a hazai kereszténydemokraták nyugati kapcsolatainak alakulásáról, arról, hogy miként érzékelték a megfigyelők és a megfigyelték a nyugati néppártok közreműködésével zajló európai integrációt Magyarországon. Ennek torz, tendenciózus leírása egy büntetőeljárás koncepcióját szolgálhatta. Bálint Sándor környezetéről, a „Fellazítók” fn nyomozás keretében azt jegyezték fel, hogy *„egymás között és bizalmas baráti környezetükben az u. n. »keresztény szocialista« társadalom megteremtését, a »Nagy-Magyarország« visszaállításának lehetőségeit fejtegetik. Szerintük Nyugat-Németország vezetésével egy esetleges »Európai Egyesült Államok« kialakulásával az erőviszonyok megváltozásával ez lehetővé válhat.”*⁴⁹ Meglehet, hogy a nyugati kereszténydemokráciára mint az imperializmus egyik változatára való hivatkozás a legtöbb esetben rutinszerűnek tekinthető. Mindenesetre az újabban kutathatóvá váló hírszerzési dokumentumok érzékeltetnek valamit abból, ahogy a magyar szolgálatok a CDU, a CSU vagy más hasonló világnézetű politikai szervezetek befolyásolásával foglalkoztak.

Végül megemlíthető, hogy a titkosszolgálati aktákban olykor a világtörténelmi dimenzió és a globális korszakok perspektívája is felmerül. A keresztényszociális mozgalmak, mindenekelőtt a KALOT létrehozásának kulcsszereplője, egy keresztény párt engedélyezésért 1944-ben a frontvonalon átszökő egykori jezsuita, Nagy Töhötöm a BM hálózati személyeként a hatvanas években már egy világméretű dialógus létrehozásán fáradozott. A keresztények, a szabadkőművesek és a kommunisták közötti kapcsolatokat keresve, magyarországi hazatérése után a Belügyminisztériumtól kapott rózsadombi lakásából végezte hálózati munkáját.⁵⁰

Közelítések

A meglévő és kutatható akták, a különböző korszakokból fennmaradt dokumentumok értelmezése az utóbbi években módszertanilag is sokszínűvé vált. A kereszténydemokrácia történeti vizsgálatának tárgya lehet egy párt, egy eszme, egy mozgalom szervezeti hálójá, vagy akár egy politikai brand is. A megközelítési módok számosak, ahogy az elbeszélés technikái is.⁵¹ A vonatkozó akták feldolgozására számos lehetőség kínálkozik. A politika-, társadalom-, mentalitás-, eszme-, irodalom- vagy egyháztörténeti vizsgálódások mellett a titkosszolgálati anyag a sajtó- és nyilvánosságtörténet vagy a nemzetközi kapcsolatok kutatóinak is értékes forrásanyag.

A rendelkezésre álló személyi dossziék a legkézenfekvőbb módon az életrajzi megközelítések felé terelik a feldolgozásokat.⁵² A legnagyobb alapossággal az egykori szegedi néprajzprofesszorra, az egyik utolsó összeesküvési üggyel megvádolt képviselőre, Bálint Sándorra vonatkozó iratokat sikerült feltárni és értelmezni.⁵³ Ezek a források első megközelítésben a kereszténydemokraták, a keresztény politikusok üldöztetésének iratai, azt dokumentálják, ahogy a szovjet típusú rendszer kiépülésével (a pártok, mozgalmak végleges likvidálásával) e hagyomány képviselői miként szembesültek a nyers hatalommal. Egyes személyek esetében nyomon követhetők az 1949-es pozíciókeresés kísérletei (pl. egy párton kívüli blokk létrehozása), bár

meghatározóvá a menekülés (emigráció), visszavonulás, alámerülés, kármentés stb. törekvései váltak.⁵⁴ A kereszténydemokrata politika üldözöttjeinek, mártírjainak sorsa és későbbi életútja részletesen feltárt, bár egyes újonnan feldolgozott dossziék még szolgálhatnak új adalékokkal.⁵⁵ Mindezek nyomán a történeti leírásokban az átélt brutalitás, represszió nyomán a kommunista hatalomhoz apokaliptikus víziók is társulnak.⁵⁶ (Megjegyzendő, hogy a kommunista titkosszolgálat dokumentumai a katolikus egyház kanonizációs eljárásaiban is szerepet kapnak.⁵⁷)

Az ellenállás, az áldozattá válás folyamatai mellett egyes esetekben jól megragadhatók azok a történelmi minták, amelyek a hatalommal való párbeszédet megalapozták, igazolták. Az erdélyi származású Keresztes Sándorról azt jegyezhetjük fel, hogy *„az állam és egyház viszonyát is úgy tekinti, mint a hajdani kisebbségi politika megismétlését. A marxistákat nagy ellenfélnek tartja, kikkel szemben csak azonos felkészülettel és komoly, számukra is érdekes és megfelelő koncepcióval lehet a siker reményében tárgyalni.”*⁵⁸ Ebben a legfontosabb, nevesített partnere az egykori legfőbb ügyész, Nonn György volt. Az ügynöki jelentés elemzéséhez ez esetben hozzátehetjük, hogy ezt a kapcsolatot Keresztes Sándor „Magyar Károly” fedőnevű hálózati személyként maga is tartótisztje tudomására hozta.⁵⁹ Sőt ezt a kapcsolatot nyilvános interjúban is vállalta.⁶⁰ Ugyanakkor más egyházpolitikai értesüléseit vagy akár a Márton Áron püspökkel való üzenetváltásait elhallgatta az állambiztonság elől (nem egy esetben ezekről másoktól szereztek tudomást.) Mindez egyszerre mutatja az ügynöki jelentésekre épülő megfigyelések korlátait, valamint a magyar kereszténydemokrácia többoldalú ügynöki ellenőrzését.

Az iratok kutatóinak az egyre rendezettebb irattár és a bővülő adatbázis ellenére is sok esetben az az érzése, hogy tút keres a szénakazalban. Különösen, ha ezt maguk a dokumentumok, az iratok keletkezéstörténetére vonatkozó megjegyzések is megerősítik. Közismert, hogy az 1956-os megtorlások lezárulása után az állambiztonsági szervek számos keresztény, keresztény párti összeesküvéssel foglalkoztak. Ezekben az ügyekben rendre előkerültek az egykori képviselők is. Például a Katolikus Népszövetség, Keresztény Néppárt elnevezésű alakulatot feldolgozó „Bujkálók” fedőnevű ügyben Kováts Ferenc és Pörnczy Bálint neve merült fel.⁶¹ Az egész országra kiterjedő, a katolikus kisközösségeket megfélemlíteni hivatott akció, a „Fekete Hollók” ügyének irataiban is számos kereszténydemokrata politikus, aktivista, szimpatizáns szerepelt. Mivel az ilyen esetekben kezdetben a nyomozások szélesítésére törekedtek, idővel kezelhetetlen adattengerrel szembesültek. Egy későbbi elemzés szerint csupán az egyik résznyomozás iratai 70-80 dossziét töltöttek meg.⁶² Az olykor parttalannak tűnő adatgyűjtés során a szervek egy adott célcsoporttal kapcsolatban a legkülönbözőbb adatokat rögzítettek (ki mit olvas, melyek a baráti összejövetelek témái, hogyan alakultak a kapcsolattartás módjai, a megfigyeltek munkavállalásai lehetőségei). Egy-egy ilyen jelenség és a háttérben álló mentalitás (életstratégia) a szélesebb értelemben vett hagyomány megismerésének lényeges forrásául szolgálhat.

A történeti és szociálpszichológiai jellegű megközelítéseken túl a hosszú távú elemzések számára a politológiai modellek eszköztára is új lehetőségekkel szolgálhat. Esetünkben ilyen lehet Lipset és Rokkan modellje, amely a hatalomhoz vezető út küszöbhelyzeteit jelöli.⁶³ Az amerikai történész-politológus páros történelmi összehasonlító anyagra felépített hipotézise jól használható fogalmi apparátussal szolgál. E megközelítés szerint egy új politikai erő létrejötté, bizonyos „küszöbök” átlépésétől függ. 1.) A legitimációs küszöb a hatalom általi elfogadottságot (az indulás lehetőségét jelenti). 2.) Az inkorporációs küszöb átlépése attól függ, hogy a polgárok milyen széles rétege tartozik az adott politikai testhez (hogyan sikerül a szervezetet létrehozni). 3.) A reprezentációs küszöb az önálló érdekérvényesítés képességét jelenti (leginkább a kellő számú szavazat megszerzése, az önálló képviselőlet biztosítása révén). 4.) A többségi hatalom küszöbét (a kormányzati pozíció megszerzése) átlépve lehetőség nyílik a politikai programok érdemi megvalósítására.

A magyar kereszténydemokrácia számára a szovjet típusú rendszer fokozatos kiépülése, átmeneti, majd végleges felbomlása ebben a megközelítésben egy szűk fél évszázad során többször hasonló kihívásokat, illetve lehetőségeket jelentett. A Barankovics István nevével fémjelzett Demokrata Néppártnak 1945-ben az első, 1947-ben a harmadik, 1956-ban az első, 1989–90-ben a harmadik (koalíciós társként a negyedik) küszöböt sikerült megugrania.

A megfigyelt célszemélyek, a megvádolt kereszténydemokraták tevékenységének indítékaira vonatkozó adatok akár játékelméleti megközelítések alapjaként szolgálhatnak. A kereszténydemokrata párt aktivistáinak, potenciális utánpótlásának a sorsa, konkrétan például az egyházi intézmények államosítása (alatti) utáni akciói, a társadalmi ellenállás bizonyítékai. Bár az egyházi kötődésű társadalmi szervezetek tagságának sorsáról arányaiban csekély mennyiségű irat áll rendelkezésre, egy-egy csoport sorsa megvilágítható. Márkus László és társainak tevékenysége⁶⁴ kapcsán például jól körüljárható probléma, hogy az adott közösségekben ki mit kockáztatott cselekedeteivel. A letartóztatott, kihallgatott személyek helyzetének elemzéséhez pedig olyan konstrukciók is hasznosak lehetnek, mint a klasszikus fogoly-dilemma.

Egy másik (kapcsolódó) ifjúsági „összeesküvés” néhány irata pedig a politikai kockázatvállalás más összetevőire is rámutat. Az UTU (Új Társadalom Utja) nevű illegális szerveződés leleplezésével kapcsolatos ellentmondásos anyag egyes részei az (emigrációs) karrierépítés szempontjait vetik fel. Egy kihallgatási jegyzőkönyv szerint a kereszténydemokrata jellegű szervezet és illegális folyóirat létrehozása egy amerikai nagybácsi tanácsára történt. Az emigrációt fontolgató unokaöcsnek adott tanács szerint az ország elhagyása előtt „csinálni kell valamit, ami felfújható a külföld előtt”, hogy ne sima disszidensként érkezzon nyugatra. Ehhez persze mérlegelni kell a helyzetet is (cselekmény ne legyen se sok, se kevés).⁶⁵ Egy röplapozási akció, egy néhány lapos kiadvány terjesztése háttérben tehát a világnézeti szempontok helyett vagy mellett még a legerősebb represszió éveiben is szerepet kaphatnak más racionális (az önérvényesítést segítő) szempontok.

A kereszténydemokrata hagyomány mint emlékezet, mint történeti erőforrás a politikai múltjukról beszélő szereplők rögzített megnyilatkozásai alapján is vizsgálható. Ennek jellegzetes esete a *Vigilia* folyóirat 1972. januári számával kapcsolatos vita, amelyről több hálózati személy is beszámolt.⁶⁶ A kereszténydemokráciáról szóló tematikus összeállítás a keresztény újságírók körében is megbotránkozást váltott ki, mivel a nyugati pártok ostromozása mellett egy szóval sem említette a Demokrata Néppárt szerepét, csak az előkép Giesswein Sándor keresztényszociális pályáját mutatta be.⁶⁷ (Az önkorlátozásra jellemző, hogy a lapban a politikai és eszmetörténeti háttérrel Zsigmond Lászlónak, az ELTE tanszékvezető tanárának írása vázolta fel.⁶⁸). A lapszámot elemző szerkesztőségi ülés vitájában a jelentés szerint Rónay György a kiadványt védve így világította meg a szerkesztők rendelkezésére álló mozgásteret: „...a »marha« olvasónak és annak a buta papnak hogyan lehetne megmagyarázni, hogy taktika is van a világon. Már ezzel a cikksorozattal is az volt a *Vigilia* taktikája, hogy Giesswein Sándorról el lehessen mondani, hogy ez a magyar pap a honi komcsikat megelőzve hirdetett olyan szociális elveket, amiket csak most kezdünk megvalósítani.”

A jelenkor-történeti kutatások eredményei más esetekben közvetlenül is megjelentek a titkosszolgálati iratokban. Így akár a historiográfia forrásaként használhatja az állambiztonsági iratokat.⁶⁹ Esetünkben Gergely Jenő monográfiájának hatása vagy a *Századok* című történelmi-ismeretterjesztő sorozat szerepe tűnik a legérdekesebbnek, mivel ezek Nagy Töhötöm sorsára, állambiztonsági manipulálására is hatással voltak. Ugyanakkor a kereszténydemokrata hagyomány mint emlékek összessége más esetekben felkeltette az állambiztonság érdeklődését. A memoárt író egykori politikus az állambiztonság tipikus célszemélye, olykor provokáló ügynöke vagy ellenőrzésképpen megfigyelt hálózati személye. A történeti emlékezet alakulásának nyomai mellett az emlékezet alakításának nyomai is fellelhetők a titkosszolgálati aktákban.

Végül megemlíthető, hogy az egyes témakörök kutatásának járulékos hasznaként a szervezettörténeti ismeretek is gyarapodhatnak. Az iratok rendezetlensége miatt sokáig az egyedi jelentések fejlécei segítettek eligazodni a szervezeti káoszban. Később a tartótisztek és az illetékes parancsnokok neveinek feltárásával kiderült, kik tekinthetők egy adott terület szakértőinek, s ők milyen egyéb ismeretek birtokában foglalkozhattak célszemélyekkel. Az egyes nagy összeesküvésű ügyeket, konstruált eljárásokat lefolytató, mára már jól ismert ávósok mindennapjaikban kisebb ügyekkel, titkosszolgálati információk rendezésével, elemzésével foglalkoztak. A kutatható akták akár korszakokon átívelő karriereket is mutatnak, legyen szó a „Fekete Hollók” ügyben nyomozó Hellebrandt Lászlóról, akinek pecsétjével mint iratminősítővel is találkozhat a kutató, vagy a (kereszténydemokrácia) emigráció megdolgozásával foglalkozó hírszerző (utóbb Mindszenty Józsefről könyvet író) Kanyó Andrásról.

Összegzés

Történelmi sorsfordulók összjátékának köszönhető, hogy a kereszténydemokrácia likvidálását szolgáló állambiztonság irataiban maradtak fenn a legnagyobb számban e hagyománnyal kapcsolatos iratok. A titkosszolgálati akták viszonylag nagy számban tartalmaznak lefoglalt vagy egyéb operatív úton megszerzett korabeli iratokat a hivatalos dokumentumoktól a magánlevelekig vagy naplóbejegyzésekig. Így az állambiztonsági iratok feltárása megsokszorozza a kereszténydemokrata hagyomány forrásait. Természetesen az egykor egységes rendszert képező dossziék különböző iratai elsősorban a titkosszolgálati tudásanyagot (kérdéseket, koncepciókat) rögzítik. Az évtizedes megfigyelések során begyűjtött egyéb dokumentumok mégis a legkülönbözőbb perspektívából mutatják be tárgyukat. Sajátos módon ennek az aktákat irattározó belügyesek (a dossziék utolsó tartótisztjei) is tudatában voltak, mert e dossziék megőrzését több esetben nem operatív, hanem történelmi értékükkel indokolták.

A titkosszolgálati dokumentumok időbeli elrendeződését vizsgálva a leginkább szembetűnő a források aránytalansága. Ez egyrészt a szerv aktivitásával, a politikai megrendeléssel van összefüggésben. A hivatalosan tevékenykedő vagy ellenségként kezelt kereszténydemokraták elleni munka időszakának aktái a leginkább kézzel foghatóak (1945–1950, 1956–1964 stb.). Az iratselejtezések és a szándékos iratpusztítás ellenére azonban a teljes korszakból található a témával kapcsolatos dokumentumokat.

A fennmaradt anyagok és a szervezet működésével kapcsolatos ismeretek birtokában kirajzolódik a Cég működésének hatóköre. Az összehasonlító elemzések révén nyilvánvaló, hogy a kereszténydemokráciával kapcsolatos állambiztonsági iratok töredékesek, fennmaradásuk esetleges, de nem teljesen véletlenszerű. Ráadásul e zárt, katonai rendben keletkezett akták megmaradásának aránya sokkal jobbnak tűnik más pártállami szervekhez képest.

A folyamatos iratrendezés, adatbázis-építés és kutatómunka révén a forrásbázis határai mind pontosabbak. A feldolgozott aktákkal kapcsolatos szakirodalom egyre sokszínűbb megközelítési módokat, eszköztárat alkalmaz. Így a szaklevéltárosok és a kutatók közös munkája remélhetőleg az elkövetkező időkben is hozzájárulhat a történelmi megismerés elmélyüléséhez.

¹ A tanulmány megírásához szükséges kutatásokat az MTA Bolyai-ösztöndíja támogatta.

² A meghatározó történelmi szakmunkák felsorolását lásd az irodalomjegyzékben, illetve a Barankovics Alapítvány ismeretterjesztő honlapján: <http://barankovics.hu/keresztenydemokracia-tudaszbazis/keresztenydemokracia-bibliografia> (utolsó letöltés: 2016. június 2.).

³ A napjainkban önmagát a parlamenti erők között egyetlen „történelmi pártként” meghatározó Kereszténydemokrata Néppárt maga is vállalja és ápolja ezt az örökséget.

⁴ Tabajdi, 2013a.

⁵ Évtizedes referenci munkájáért, a vonatkozó akták „előkészítéséért” Soós Mihálynak mondok köszönetet.

⁶ Az ezzel kapcsolatos szaktudományos vita álláspontjairól lásd Horváth, 2014.

⁷ ÁBTL 3.1.5. O-12145.

⁸ Témánk szempontjából a Magyar Szabadságpárt, a Demokrata Néppárt, a Magyar Függetlenségi Párt és a Független Magyar Demokrata Párt anyagai érdemelnek figyelmet.

⁹ ÁBTL 3.1.5. O-12145.

¹⁰ A vonatkozó állambiztonsági iratokból közöl válogatást Pallós, 2007.

¹¹ Az objektum-dossziét 1963 végén zárták le, az egykori politikusokkal foglalkozó elhárítási vonalat a BM III/III. Csoportfőnökség 1971/72-es átszervezése környékén szüntették meg.

¹² PIL 274. f. 16. csoport.

¹³ ÁBTL 3.2.4. K-1433. 1000/84. sz. napi jelentés, 1947. augusztus 31.

¹⁴ ÁBTL 3.1.5. O-12145.

¹⁵ ÁBTL 3.2.4. K-384.

¹⁶ ÁBTL 3.1.9. V-109168.

¹⁷ A „Fekete Hollók”-ügy pertérképéről lásd Wirthné, 2014.

¹⁸ Tabajdi, 2013b.

¹⁹ Rainer, 2011: 155–157.

²⁰ ÁBTL 3.1.9. V-700/12.

²¹ ÁBTL 3.1.9. V-167033.

²² Például a többször leleplezett Keresztény Front működésével. ÁBTL 3.1.9. V-141845.

²³ ÁBTL 4.1. A-3016/25.

²⁴ A felülvizsgálatot jelző pecsétek a kutatható kartonokon folyamatosak 1987-ig.

²⁵ Rainer, 2008.

²⁶ ÁBTL 3.1.2. M-35968.

²⁷ ÁBTL 3.1.5 O-14.820/2.

²⁸ Rainer, 2008.

²⁹ A beadott azonosítási kérelmek eredményeit lásd Tabajdi, 2013a.

³⁰ A hálózati statisztikák használatával kapcsolatos alapvető megszorítás, hogy azok a hírszerzés ügynökeit nem tartalmazzák.

³¹ ÁBTL 3.2.4. K-1447., Ständeisky, 2013.

³² ÁBTL 3.2.4. K-1433., Földesi–Szerencsés, 2003.

³³ ÁBTL 3.2.4. K-1799. A képviselő visszaemlékezéseiben említést tesz a politikai rendőrség zaklatásairól. Lásd Varga, 1981; Varga, 2002.

³⁴ ÁBTL 3.2.4. K-1443. további adattöredékek olvashatók: ÁBTL 3.1.6. P-602

³⁵ Papp, 2010.

³⁶ Müller–Takács, 2009.

³⁷ ÁBTL 3.1.5. O-18810. ÁBTL 3.1.5. O-14847/ 1. és 2.

³⁸ A Magyar Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztálya számára készített nyilatkozat dátuma: 1946. április 26. ÁBTL 3.2.4. K-1442.

³⁹ ÁBTL 3.2.4. K-384.

⁴⁰ ÁBTL 3.1.1 B-82929.

⁴¹ Rainer, 2008.

⁴² Babóthy–Kovács, 1990.

⁴³ Antall József „búvópatakjáról” lásd az alábbi forrásközlést: http://www.rev.hu/ords/f?p=600:2:::P2_PAGE_URI:rendezvenyek/20131023_antall (utolsó letöltés: 20116. április 5.)

⁴⁴ ÁBTL 3.1.5. O-12145. A körmenetek 1947-ben valószínűleg inkább egyházi ünnepekkel (augusztus 20.) voltak kapcsolatban.

⁴⁵ ÁBTL 3.1.5. O-14460.

⁴⁶ Az 1956-os forradalmi szervezetben a Demokrata Néppárt tucatnyi politikusa vett részt, kapott bizalmat a helyi közösségekben. Az őket érő retorziók elsősorban az ÁBTL dokumentumai alapján rekonstruálhatók.

⁴⁷ MNL OL 288. f. 5/180. ő. e

⁴⁸ MNL OL XIX-B-1-x 10-2/39/1964.

⁴⁹ ÁBTL 3.1.5. O-12554.

⁵⁰ Petrás, 2014.

⁵¹ Izsák, 1985; Mink, 1997; Gergely, 2001; Mészáros, 2005; Pallos, 2007; Szokolczai–Szabó, 2011.

⁵² Az egykori képviselők életrajzairól lásd Vida–Vörös, 1991; Kovács–Rosdy, 1996; Vida – Marelyn Kiss, 2005.

⁵³ Csapody, 2004; Péter, 2004.

⁵⁴ Frenyó, 2000.

⁵⁵ Kovács–Rosdy, 1996: 124–188.

⁵⁶ Kahler, 2009.

⁵⁷ Ez érinti a Demokrata Néppárt jelöltségét elvállaló (ám parlamenti mandátumáról lemondó) konstruált perben elítélt, majd a börtönben életét vesztő Károlyi Bernátot is.

⁵⁸ ÁBTL 3.1.2. M-27702.

⁵⁹ ÁBTL 3.1.1. B-82929.

⁶⁰ OHA, Keresztes Sándor-interjú.

⁶¹ ÁBTL 3.1.5. O-11048.

⁶² Wirthné, 2014.

⁶³ Lipset–Rokan, 1967.

⁶⁴ ÁBTL 3.1.9. V-73191.

⁶⁵ ÁBTL 3.1.9. V-73317.

⁶⁶ *Vigilia*, 1972.

⁶⁷ Kunos, 1972.

⁶⁸ Zsigmond, 1972. Ez a tanulmány MTA doktori előadásának szerkesztett változata volt.

⁶⁹ Tabajdi, 2009.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

1.11.6.	BM III/III. Csoportfőnökség iratai		
3.1.1.	Beszervezési dossziék		
		B-82929	„Magyar Károly”
3.1.2.	Munka dossziék		
		M-35968	„Berényi Zoltán”
		M-27702	„Maróti Lajos”
3.1.5.	Operatív dossziék		
		O-12145	Volt polgári pártok
		O-10904	Mihelics Béla Vid
		O-9044	Ábrahám Dezső
		O-9032	Rónaszéki Lajos
		O-9915	Nagy Lajos
		O-9166	Pusztai Ferenc
		O-9992	„Irodalmárok”

	O-9395	Dr. Eckhardt Sándor
	O-9044	Ábrahám Dezső
	O-14460	Volt fasiszta és jobboldali pártok Zala megyében
	O-14994/2.	Belső elhárítás területén lévő ellenséges elemek (Somogy megye)
	O-14863	Volt fasiszta és burzsoá pártok tagjai (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)
	O-14963/7a.	„Canale”
	O-11048	„Bujkálók”
	O-12554/1-3.	„Fellazítók”
	O-12467/1.	Kovács. K. Zoltán
	O-12467/2.	„Szabadeurópás”
3.1.6.	P-dossziék	
	P-602	Augusztin Dezső
3.1.9.	Vizsgálati dossziék	
	V-700	Mindszenty József
	V-109168	Kerkai Jenő
	V-149861	Matheovits Ferenc
	V-116973	Fehér Ferenc
	V-112441	Zomborszki János
	V-117122	Károlyi Bernát és társai
	V-145460	Ellenforradalmi tevékenységéért preventív őrizetbe vétel (Somogy megye)
	V-145010	Gábrriel János
	V-150374/1.	Somogy megyei monográfia II.

	V-167033	Rózsa Elemér és társai
	V-56687	Vasi Ferenc és társai
	V-14972	Mocsári János, Kröninger István
	V-145516	BRFK XXII. kerületi internáltak
	V-141845	Soltész Jenő és társai
3.2.4.	Kutató dossziék	
	K-1422	Pálffy József
	K-384	„Bihari”
	K-1018	Belső Gyula
	K-1435	Eszterhás György
	K-1442	Közi-Horváth József
	K-1382/1.	Varga Béla
	K-1018	Belső Gyula
	K-1799	„Mickey B”
	K-2125	„Welwood Jas”
	K-1443	Barankovics István
3.2.5.	Operatív dossziék	
	O-8-018/1.	„Colorado”
	O-8-38/1.	Washingtoni levelezési dosszié
3.2.7.	Csoport dossziék	
	Cs-213	Hontalanok
4.1.	Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok	
	A-3016/25.	König Miklós: A „bujtogatók” fedőnevű ügy. Matheovics [sic!] Ferenc és társai államellenes tevékenységének leírása, az operatív feldolgozó munka módszereinek, az ügy tanulságainak ismertetése

Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL)

274. f. Magyar Kommunista Párt iratai

16. csoport Szervezési Osztály, instruktori jelentések

1956-os Intézet Oral History Archívuma (OHA)

Keresztes Sándor-interjú Készítette Javorniczky István (1994)

Matheovits Ferenc-interjú Készítette Ferber Katalin (1988)

Nyomtatásban megjelent források

Pallos (szerk.), 2007

Reménykeltők: az 1945 utáni „illegális” katolikus politikai szervezkedések.
Szerkesztette: Pallos László. Budapest, Püski Kiadó.

Hivatkozott irodalom

Babóthy–Kovács (szerk.), 1990

Félbemaradt reformkor. Róma. Szerkesztette: Babóthy Ferenc – Kovács K. Zoltán

Csapody, 2004

Csapody Miklós: „A világban helytállani...” *Bálint Sándor élete és politikai működése, 1904–1980.* Budapest, Korona.

Földesi–Szerencsés, 2003

Földesi Margit – Szerencsés Károly: *A megbélyegzés hatalma. Pfeiffer Zoltán 1900–1981.* Szentendre, Kairosz.

Frenyó, 2000

Frenyó Zoltán: A magyar kereszténydemokrácia a kommunizmus árnyékában. ÁVH-jelentések a Demokrata Néppártról. *Magyar Szemle*, 1–2. sz. 68–88.

Gergely, 1999

Gergely Jenő: Demokrata Néppárt alkotóelemei, 1945–1947. In *Kereszténység és közélet: Tisztelgés Kovács K. Zoltán 75. születésnapjára.* Szerkesztette: Bagdy Gábor – Gyorgyevics Miklós – Mészáros József. Budapest, Barankovics Akadémiai Alapítvány, 165–173.

Gergely, 2001

Gergely Jenő: Christdemokratie in Ungarn 1944–1949. In *Christdemokratie in Europa im 20. Jahrhundert.* Gehler, M. – Kaiser, W. – Wohnout, H. (Hrsg.), Wien, Böhlau Verlag, 464–483.

Horváth (szerk.), 2014

Az ügynök arcai. Mindennapi kollaboráció és ügynökkérdés. Szerkesztette: Horváth Sándor. Budapest, Libri.

Izsák, 1985

Izsák Lajos: *A Kereszténydemokrata Néppárt és a Demokrata Néppárt.* Budapest, Kossuth.

Izsák, 1994

Izsák Lajos: *Polgári pártok és programjaik Magyarországon.* Pécs, Baranya Megyei Könyvtár.

Kahler, 2009

Kahler Frigyes: *A nagy „tűzvörös sárkány” torkában. Koncepciók eljárások ferences szerzetesek ellen, 1945–1956.* Budapest, Kairosz.

Kovács–Gyorgyevics (szerk.), 2001

Híven önmagunkhoz. Barankovics István összegyűjtött írásai a kereszténydemokráciáról. Szerkesztette: Kovács K. Zoltán és Gyorgyevics Miklós. Budapest, Barankovics Akadémia Alapítvány.

Kovács–Rosdy (szerk.), 1996

Az idő élén jártak. Kereszténydemokrácia Magyarországon, 1944–1949. Szerkesztette: Kovács K. Zoltán – Rosdy Pál. Budapest, Barankovics István Alapítvány.

Kőrösi–Tóth (szerk.), 1997

Pártok 1956: Válogatás 1956-os pártvezetők visszaemlékezéseiből. Szerkesztette: Kőrösi Zsuzsanna – Tóth Pál Péter. Budapest, 1956-os Intézet.

Kunos, 1972

Giesswein Sándor: Egy magyar keresztényszocialista politikai breviáriuma (Kunos Aladár összeállítása). *Vigilia*, 1. sz. 26–32.

Lipset–Rokan, 1967

Seymour Martin Lipset – Stein Rokkan: *Party Systems and Voter Alignments Cross-National Perspectives*, New York, The Free Press.

Mészáros, 2005

Mészáros István: *Mindszenty és Barankovics: Adalékok a „keresztény párt” problematikájához.* Budapest, Eötvös.

Mink, 1997

Mink András: A keresztény politikai pártok és az 1956-os forradalom. In *Pártok 1956: Válogatás 1956-os pártvezetők visszaemlékezéseiből.* Szerkesztette: Kőrösi Zsuzsanna – Tóth Pál Péter. Budapest, 1956-os Intézet, 151–156.

Müller–Takács, 2009

Müller Rolf – Takács Tibor: 1989 – vidék – állambiztonság I–IV. *Betekintő*, 1–4. sz.

http://www.betekinto.hu/2009_1_muller_takacs

http://www.betekinto.hu/2009_2_muller_takacs

http://www.betekinto.hu/2009_3_muller_takacs

http://www.betekinto.hu/2009_4_muller_takacs

Papp, 2010

Papp István: Borzsák István hiányzó dossziéja, avagy mit kezdhet a politikai rendőrség egy ókortudóssal? *Aetas*, 3. sz.

Petrás, 2014

Petrás Éva: „Álarcok mögött”. Nagy Töhötöm élete. *Betekintő*, 4. sz.

http://www.betekinto.hu/2014_4_petras

Péter (szerk.), 2004

A célszemély: Bálint Sándor: Ügynökjelentések, röpiratok, 1957–1965. Szerkesztette: Péter László. Szeged, Belvedere Meridionale.

Rainer, 2008

Rainer M. János: *Jelentések hálójában: Antall József és az állambiztonság emberei, 1957–1989.* Budapest, 1956-os Intézet.

Rainer, 2011

Rainer M. János: *Bevezetés a kádárizmusba.* Budapest, 1956-os Intézet – L'Harmattan Kiadó.

Szakolczai–Szabó, 2011

Szakolczai György – Szabó Róbert: *Két kísérlet a proletárdiktatúra elhárítására. Barankovics és a DNP, 1945–1949. Bibó és a DNP, 1956.* Budapest, Gondolat.

Standeisky, 2013

Standeisky Éva: Sulyok Dezső az emigrációban. (Konferencia-előadás, OSZK, 2013. december 11.)

Tabajdi, 2009

Tabajdi Gábor: Állambiztonság – propaganda – történetírás. *Betekintő*, 2. sz.

http://www.betekinto.hu/2009_2_tabajdi

Tabajdi, 2013a

Tabajdi Gábor: Kereszténydemokraták a politikai rendőrség célkeresztjében. In *Búvópatakok. A jobboldal és az állambiztonság 1945–1989.* Szerkesztette: Ungváry Krisztián. Budapest, 1956-os Intézet Alapítvány – Jaffa Kiadó, 183–220.

Tabajdi, 2013b

Tabajdi Gábor: *Egy tipikus jobboldali összeesküvő: Matheovits Ferenc és a pártállam.* Budapest, 1956-os Intézet Alapítvány – Jaffa Kiadó, 221–256.

-
- Varga, 1981
Varga László: *Kérem a vádlott felmentését!* New York, Püski.
- Varga, 2002
Varga László: *Fények a ködben. Egy életút a nemzet szolgálatában.* Salgótarján, Médiamix.
- Vida – Marelyn Kiss (főszerk.), 2005
Az 1947. szeptember 16-ra Budapestre összehívott Országgyűlés almanachja. 1947. szeptember 16. – 1949. április 12. Főszerkesztő. Vida István – Marelyn Kiss József. Budapest, Jelenkutató Alapítvány.
http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/almanach_1947-49/index.htm
- Vida–Vörös, 1991
Vida István – Vörös Vince: *A Független Kisgazdapárt képviselői, 1944–1949. Életrajzi Lexikon.* Budapest, ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet.
- Wirthné, 2014
Wirthné Diera Bernadett: *Katolikus hitoktatás és elitképzés a Kádár-korszakban. Az 1961-es „Fekete Hollók” fedőnevű ügy elemzése.* Doktori disszertáció, ELTE BTK.
- Zsigmond, 1972
Zsigmond László: A keresztény demokrácia fogalma körüli vita politikai értelme. *Vigilia*, 1. sz. 6–17.